

Udenhout en de VOC: Cornelis Couwenberg (1688-1726) met de *Aagtekerke* naar de Oost, 1724-1726

Door Jan P. van de Voort

De VOC

In Udenhout is er sinds enige jaren een brasserie "De VOC" gevestigd aan de Slimstraat 82. Je vraagt je af hoe een agrarisch Brabants dorp aan een relatie met de VOC komt. De eigenaren van de brasserie hebben een marineachtergrond en wisten zich geïnspireerd door de VOC, zoals ook minister-president Jan Peter Balkenende destijds in 2006. Er zijn historici die dat niet zo'n positieve inspiratiebron vinden. Maar er is nu een historisch feit gevonden. Door een tip raakte ik op de hoogte van een Udenhouter die dienst heeft gedaan bij de VOC, zij het maar kort.¹ En hij was voor zover bekend ook de enige uit Udenhout in al die twee VOC-eeuwen. Over hem sprokkelde ik een en ander bijeen.

Logo van de VOC (<https://voc.startpagina.nl/>)

De multinational VOC

De VOC – Vereenigde Oostindische Compagnie – is in 1602 opgericht en in 1800 beëindigd. Twee eeuwen heeft dit bedrijf als een ware multinational wereldwijd geopereerd. We beperken ons hier tot de 18^e eeuw. Het centrale bestuur werd gevormd door de "Heren Zeventien" en het dagelijks bestuur door de bewindhebbers van de zes Kamers: Amsterdam, Middelburg, Hoorn, Enkhuizen, Delft en Rotterdam. Deze kamers bouwden de schepen en recruteerden het personeel voor de eigen Kamer en voor de schepen: zeelieden, ambachtslieden en soldaten. Zij hielden er ook een uitgebreide administratie op na: soldijboeken per schip en een personeelsadministratie. De voor het eerst aanmonsterende zeeman, ambachtsman of soldaat kreeg als handgeld gewoonlijk twee maanden soldij en verdiende *f* 9 per week. Omdat men soms vele weken moest wachten in de haven alvorens aan boord te kunnen gaan, diende men kost en inwoning bij een logementhouder te hebben. Die liet daarvoor de logé een schuldbrief ondertekenen, die de logementhouder of "volkhouder" bij de VOC kon verzilveren, ten koste van het handgeld en komende weekgelden. Zo'n schuldbrief bedroeg gewoonlijk *f* 150.

T GESICHT VAN DE OOSTPUNT

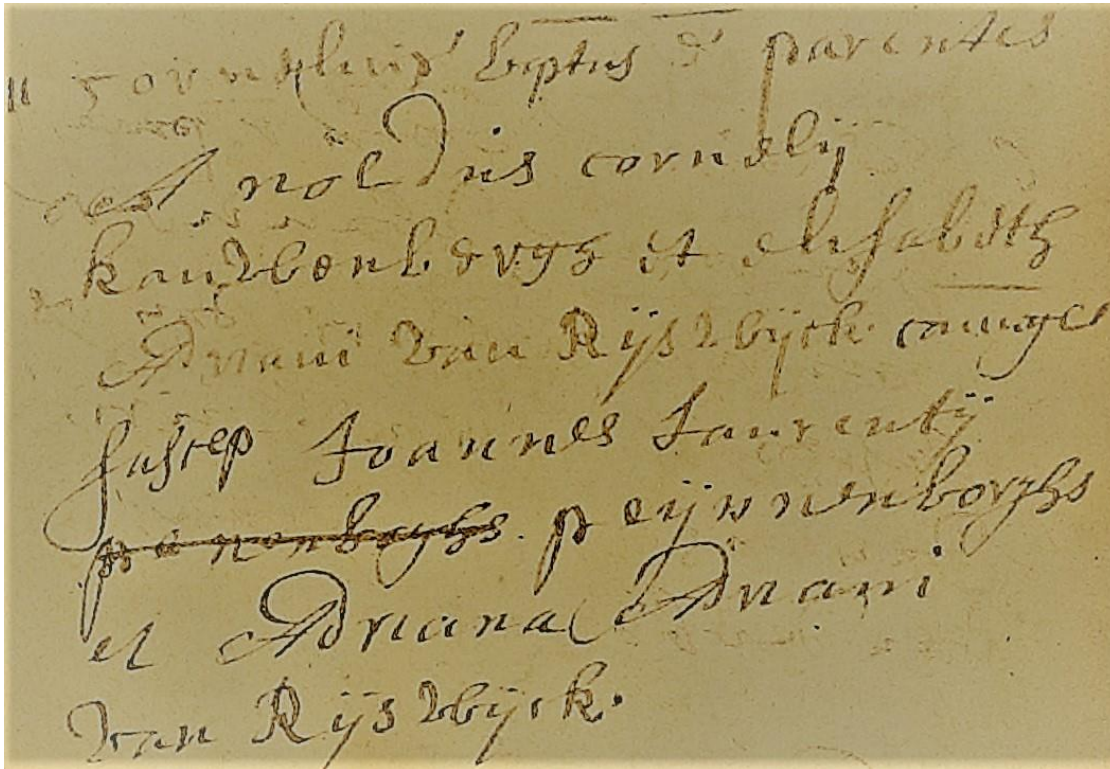

De binnenhaven van Middelburg, met geheel links het Oost-Indische Huis (Zeeuws Archief, Zeelandia Illustrata, ZI-II-0272, 1690-1696).

Cornelis Couwenberg (1688-1726)

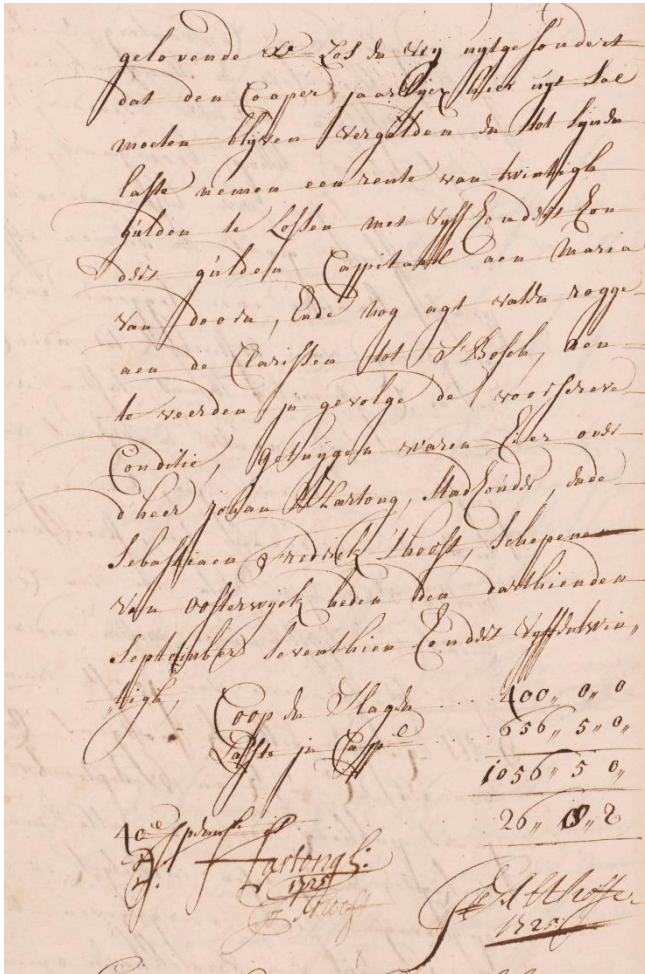
Cornelis Couwenberg uit Udenhout is gedoopt in de kerk van Oisterwijk op zondag 11 januari 1688. Hij was de zoon van Arnoldus of Aert

Couwenberg en Elisabeth van Rijswijk². Het gezin kreeg dertien kinderen. Op 13 september 1725 werd het ouderlijk huis van de familie Couwenberg aan de Kreitenmolenstraat in Udenhout verkocht.³ Er waren toen nog zes kinderen over, waarvan Cornelis op dat moment de oudste was.

11 5 or natus baptus & parentes
est natus cornelij
Kauwenberghs et Elisabeth
Adriani van Rijswijk conjugis
Jestep Joannes Laurentij
~~Joannes~~ Pijnenborghs
et Adriana Adriani
van Rijswijk.

Doopakte van: Cornelius, ouders Arnoldus Cornelis Kauwenbergh en Elisabeth Adrianus van Rijswijck, getuigen Joannes Laurentius Pijnenborgh en Adriana Adrianus van Rijswijck, 11 januari 1688 (Regionaal Archief Tilburg, Inv.nr. 04 - Oisterwijk - doopboek 1658-1663, 1684-1690 en trouwboek 1659-1663 en 1689-1690 (rooms-katholieke parochie)).

Transportakte van huis, schuur, schop, weiland etc aan de Kreitenmolenstraat door de kinderen van wijlen Aert Couwenberg, "sterk makende voor Cornelis hun absenten broer", aan Gerrit Peter van Broekhoven, 13 september 1725 (Regionaal Archief Tilburg, Schepenbank in de Eninge van Oisterwijk, 13 september 1725, Couwenberg).

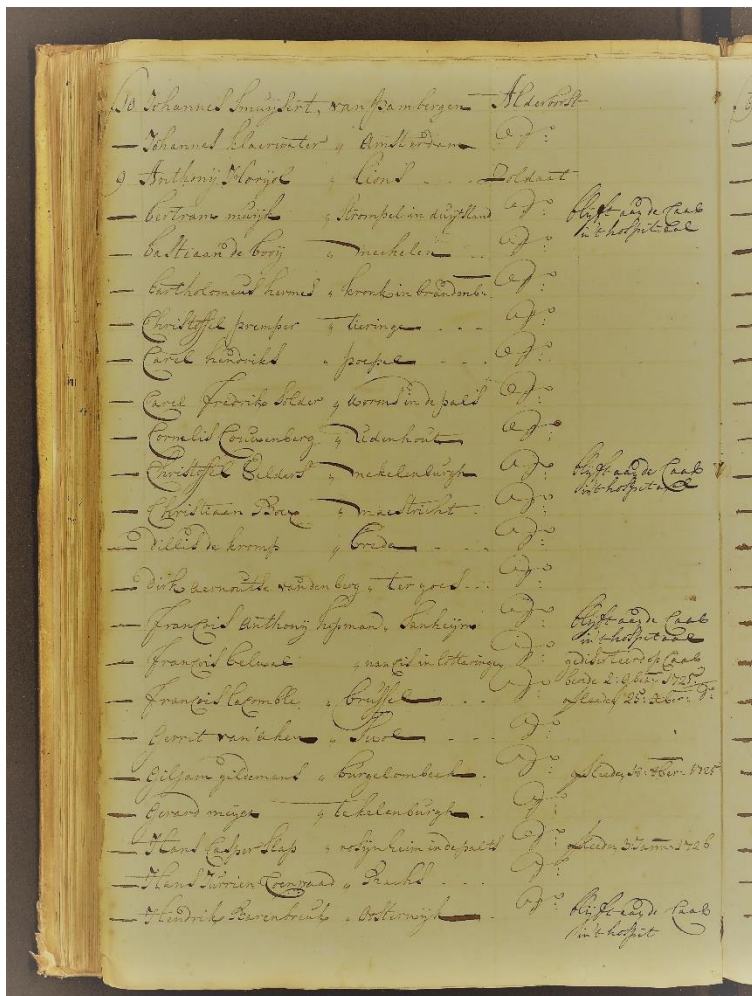
De zinsnede "zich sterk makende voor Cornelis hun absenten broeder" geeft aan dat Cornelis afwezig was. En dat klopt, want hij was, zoals we nog zullen zien, naar de Oost vertrokken. De drie broers – Adriaen, Peter en Willem – en de twee zusters – Jenneken en Maria – verkochten op deze datum het huis, schuur, schop, boomgaard, akkerland en weiland (elf lopen) aan Gerrit Peter van Broekhoven voor f 400. Het goed was belast met een jaarlijkse rente van f 20, te lossen met f 500 kapitaal aan Maria van Doorn. Ook was er de verplichting jaarlijks acht vaten rogge aan de Clarissen in 's-Hertogenbosch te leveren. Het huis lag aan de Kreitenmolenstraat aan de kant van de Achthoeven, waar tegenwoordig de spoorlijn deze straat kruist.

Cornelis vertrok op 27 mei 1725 met het VOC-retourschip *Aagtekerke* van de Kamer Middelburg. Hij is wellicht al maanden eerder naar Zeeland vertrokken. Het voorgaande is alles wat we van hem weten.

De Aagtekerke en haar opvarenden

Het VOC-retourschip *Aagtekerke*⁴ is in 1724 gebouwd op de VOC-werf te Middelburg voor de Kamer Zeeland. Al eerder waren er twee gelijknamige schepen voor de kamer Middelburg van de VOC van stapel gelopen, maar die naam bracht geen geluk⁵: een jacht, gebouwd in 1643, verging in 1650 bij Celebes, en een retourschip, gebouwd in 1720, vond in december 1721 op de kust van Plymouth haar einde. De nieuwe *Aagtekerke* van 1724 had een lengte van 145 voet (44 m), een laadvermogen van 425 last (850 ton), een bewapening van 36 stukken en een bemanning van ruim 200 koppen. Het begon zijn eerste en tevens laatste reis op 27 mei 1725 van de rede van Rammekens nabij de vaargeul naar Middelburg. Op die plek wachtte men op een gunstige wind. Jacob Witboom was de schipper.

Naast de bemanningsleden die al in dienst van de VOC waren, monsterden er zo'n 175 nieuwe werknemers aan.⁶ De meesten waren zeelieden in verschillende kwaliteiten, zoals matrozen (36), hooplopers en oplopers (33, helpers van de matrozen), bosschieters (31, ervaren matrozen die ook belast waren met het afvuren van kanons) en zes lichtmatrozen. Er gingen vijf kwartiermeesters mee, die toezicht hielden op groepen bemanningsleden, warm eten ronddeden en de orde bij het schaften handhaafden. Ook vijf timmerlieden kwamen aan boord om onder toezicht van de oppertimmerman te werken. Een aparte groep vormden de soldaten, waarvan er 59 mee naar de Oost gingen. Cornelis Couwenberg was een van hen.

Monsterrol van de Aagtekerke, 1725, met vermelding Cornelis Couwenberg, van Udenhout, soldaat (10^e regel); onderaan Hendrik Barenbreuk, van Oosterwijk, soldaat (NL-HaNA, VOC, 1.04.02, inv.nr. 12849).

Cornelis Couwenberg soldaat

Wat was het motief van Cornelis om als soldaat bij de VOC aan te monsteren? Voor zover bekend, was hij ongetrouwd en geen beroepssoldaat. Zucht naar avontuur zal het niet geweest zijn, gezien zijn leeftijd van 37 jaar. Waarschijnlijk dan toch financiële redenen. Zijn ouders en zeven van zijn broers en zussen waren in 1725 overleden. En hoewel de verkoopakte van het ouderlijk goed niet op armoede duidt, moet het grote gezin Couwenberg toch maar een sober bestaan hebben gehad.

Het aantrekkelijke van dienst nemen bij de VOC was, dat men verzekerd was van een vaste baan, die f 9 per week opleverde en als start twee maanden gage in de hand. De soldaat moest wel zelf zorgen voor enige uitrusting en kost en inwoning betalen, want het kon geruime tijd duren eer men met een schip vertrok. Daarvoor kon hij zoals vermeld, wel een voorschot krijgen in de vorm van een verhandelbare schuldbrief van maximaal f 150. Eenmaal aan boord had men dan gratis kost en

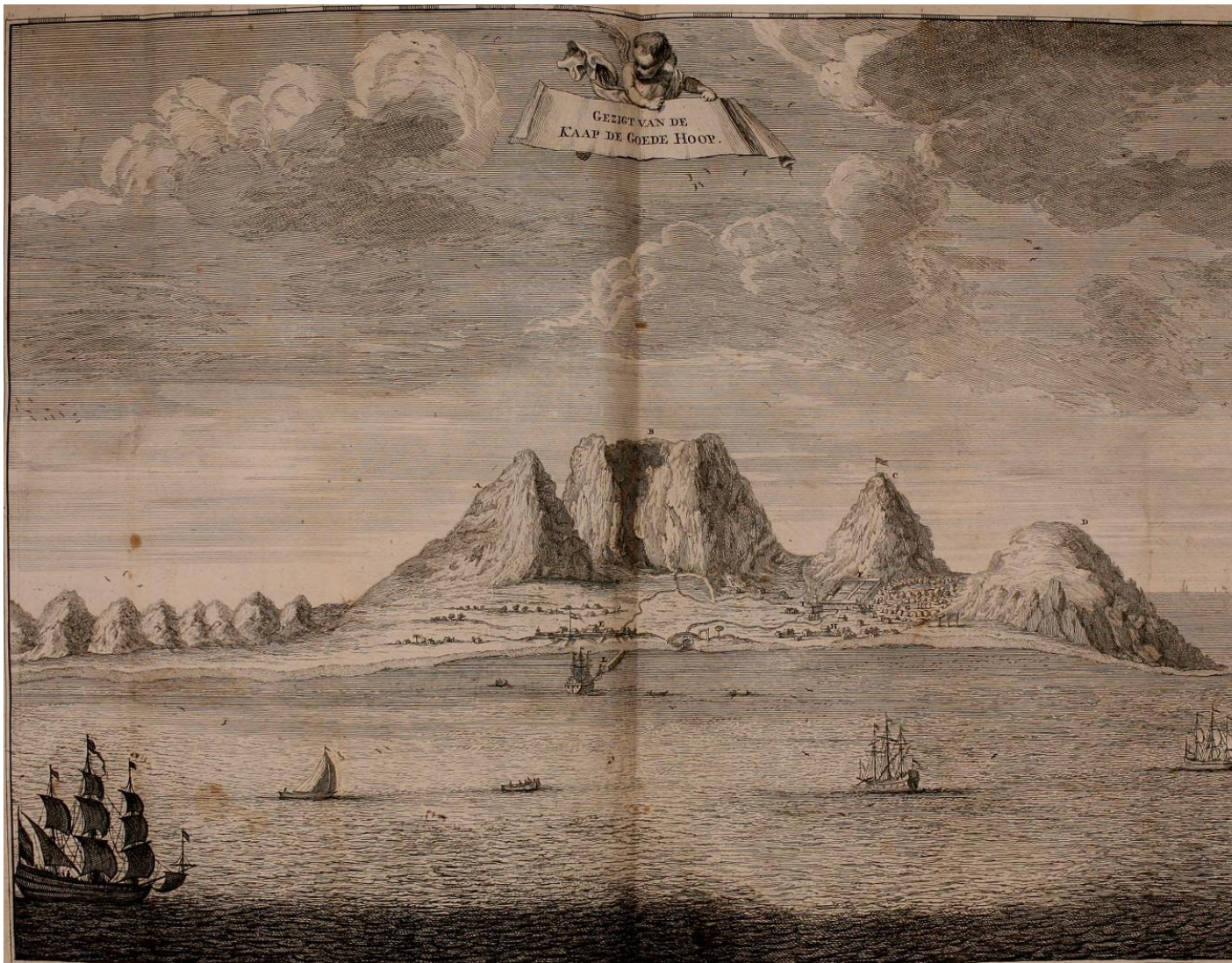
inwoning. In afwachting van de aanmonstering en het vertrek kon men als beginnend soldaat al enige vaardigheden proberen op te doen door te oefenen met exerceren en een geweer te hanteren. Deze oefeningen werden later aan boord voortgezet.

Door gebrek aan personeel was de VOC niet al te kieskeurig bij het aannemen van zeelieden en soldaten uit binnen- en buitenland. Voor zijn aanmonstering heeft Cornelis zich moeten melden op het Oost-Indisch Huis in Middelburg, waar de Equipagecommissie de sollicitanten monsterde. Waren ze op het oog gezond en konden de aankomende soldaten een beetje exerceren, dan werden ze in de monsterrol geschreven en ontvingen voor twee maanden soldij. Was het moment van vertrek aangebroken, dan gingen tamboers door de stad om dat te melden. Men werd vervolgens aan boord van het VOC-schip gebracht, dat op de rede van Rammekens op een gunstig wind uit het Oosten lag te wachten, maar dat kon dikwijls nog lang duren.

Van Rammekens naar Kaap de Goede Hoop

De *Aagtekerke* vertrok op 27 mei 1725 van de rede van Rammekens. De soldaten hadden geen functie aan boord, maar werden wel ingeschakeld voor bewaking van munitie, het uitpluizen van oud touw ("ganzen plukken") en helpen bij zware klussen als het inhalen van het anker.⁷ Daarnaast veel oefenen in het exerceren, maar dan moest het schip niet te veel deinen. Ze verbleven verder vooral benedendeks.

Na 221 dagen arriveerde de *Aagtekerke* bij Kaap de Goede Hoop op 3 januari 1726, een veel langere vaartijd dan gewoonlijk.⁸ Er waren sedert het vertrek uit Zeeland twintig opvarenden overleden, waaronder vier soldaten. Op de Kaap overleden nog eens vijf opvarenden van de *Aagtekerke*, waaronder twee soldaten. Twaalf opvarenden zegden hun dienstverband met de VOC hier op, deels door weg te lopen. Ook wisselden sommigen op de Kaap van schip. Zo ging soldaat Hendrik Barenbreuk uit Oisterwijk, het buurdorp van Udenhout, over in dienst van de Kamer Amsterdam op het schip *Steenhoven*. Vóór vertrek nam de *Aagtekerke* waarschijnlijk nog een lading ivoor in. Het had ook voor f 200.000 aan zilverbaren en goud aan boord.⁹

Peter Kolb, *Naaukeurige en uitvoerige beschryving van kaap de Goede Hoop; behelzende een zeer omstandig verhaal van den tegenwoordigen toestand van dat vermaarde gewest* (Amsterdam B. Lakeman, 1727), bij p. 58-59.

Een zeemansgraf voor Cornelis Couwenberg

Op 27 januari 1726 vertrok de *Aagtekerke* van Kaap de Goede Hoop naar Batavia. Maar het schip kwam daar niet aan.¹⁰ Op 21 oktober zonden de VOC-autoriteiten in Batavia bericht hierover aan de Heren Zeventien in de Republiek. Twee maanden later ging men er definitief van uit dat de *Aagtekerke* met zijn gehele bemanning vergaan was. In 1727 verongelukte weer een schip van de Kamer Zeeland – de *Zeewijk* – maar overlevenden wisten zich maandenlang in leven te houden op enige van de Houtman Abrolhos eilanden en bereikten later Batavia. Zij vertelden dat ze ook resten van een ander VOC-schip meenden gezien te hebben en dachten onder andere aan de *Aagtekerke*.

Sinds mei 2019 werkt het Cultural Heritage Agency of the Netherlands samen met Australische instellingen in een project om de locatie van de

Zeewijk te onderzoeken en om te proberen ook de locatie van het wrak de *Aagtekerke* te vinden.¹¹ Dat zou bij de Pelsart Groep eilanden moeten liggen. Dan zouden we de rustplaats van Cornelis Couwenhoven uit Udenhout weten.

¹ Het was Perry Moree die mij op Cornelis Couwenberg “van Udenhout” wees in zijn bijdrage in de nog te verschijnen bundel *Vlaardingen, Visserij en Van de Voort. Afscheidssymposium Jan van de Voort, 22 mei 2019*.

² De genealogische gegevens en verkoopakte inzake Couwenberg werden verstrekt door Luud de Brouwer en Frank Scheffers.

³ Regionaal Archief Tilburg, Schepenbank in de Eninge van Oisterwijk, 13 september 1725, Couwenberg; zie:

<https://www.regionaalarchieftilburg.nl/zoek-in-archieven/?/scans/NL-TbRAT-847/2.2.2.1.17/start/60/limit/10/highlight/5>.

⁴ Nationaal Archief, Den Haag, Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), nummer toegang 1.04.02, inventarisnummer 12849; digitaal: <https://www.vocsite.nl/schepen/detail.html?id=11428>.

⁵ <https://www.vocsite.nl/schepen/vergaan.html>.

⁶ Voor de gegevens over de opvarenden hierna, zie:

[https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/index/nt00444?searchTerm=Aagtekerke&view=NT00444_OPVA_RENDEN&viewLabel=Opvarenden%20\(230\)&activeTab=nt_sub_list_legacy](https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/index/nt00444?searchTerm=Aagtekerke&view=NT00444_OPVA_RENDEN&viewLabel=Opvarenden%20(230)&activeTab=nt_sub_list_legacy).

⁷ Maud van Durme, *Zuid-Nederlanders in dienst van de Verenigde Oost-Indische Compagnie. Tweede helft achttiende eeuw* (Gent 2008), p. 80 e.v.

⁸ Dat was veel langer dan het gemiddelde van 133 dagen. Zie, ook voor het leven aan boord: Jaap R. Btuijn, *Zeegang: Zeevarend Nederland in de achttiende eeuw* (Zutphen 2016), o.a. 224.

⁹ <https://www.vocsite.nl/schepen/detail.html?id=11428>.

¹⁰

https://www.academia.edu/21691991/Concerning_the_locations_of_the_missing_Dutch_East_Indiamen_Fort_uin_1724_and_Aagtekerke_1726

¹¹ <https://sharedheritage.dutchculture.nl/en/news/australia-maritime-archaeology-research-houtman-abrolhos-islands>